

Studijní text k projektu

**Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě
budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v
Olomouci**

Německy píšící autoři v Českých zemích

(průvodce studiem)

Jan Kubica

Cílem semináře je základní orientace v tématu německy píšících autorů v Čechách a na Moravě, přičemž zvláštní postavení zaujímá skupina pražských německých autorů.

Průvodce textem

Po přečtení obecného Úvodu a Úvodu do moravské německé literatury doporučujeme si pročíst monografie Maxe Broda *Pražský kruh a Život plný bojů* a stejně tak i pojednání Ludvíka Václavka *Stati o německé literatuře vzniklé v Českých zemích*. Další zajímavé informace a bohatý obrazový materiál naleznete ve výpravné monografii Jürgena Serkeho *Böhmische Dörfer. Putování opuštěnou literární krajinou*. Seznam studijní a doporučené literatury naleznete na konci textu.

Úvod

Přítomnost německé kultury v Českých zemích má dlouhou historii, která je stará téměř tisíc let. Jako první přišli němečtí kolonisté, kteří osídlili neobydlené pohraniční oblasti Čech, Moravy a Horního Slezska. Žádání byli také horničtí odborníci, protože byly ve středních Čechách a na severní Moravě objeveny bohaté zásoby zlaté a stříbrné rudy. Potřební byli rovněž kvalifikovaní řemeslníci všech oborů, protože se v důsledku hospodářského a kulturního vývoje, také rychle rozvíjela v raném středověku města.

Pojem „německá kolonizace“ má v kontextu českých dějin neutrální konotaci, protože německé etnikum bylo zvané českými králi a stejně tak českou šlechtou.

Mírové soužití české a německé populace v Českých zemích bylo přerušeno nacistickou okupací a obdobím komunistické totality.

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

V tomto pojednání se zaměříme na literární dění v 19. stol. a v první polovině 20. stol. v Českých zemích. Bylo to období bouřlivého rozvoje české a německé literatury. Koexistence dvou jazyků měla podobný charakter jako soužití dvou národů. Někteří lidé žili

v jazykové a sociální izolaci, další udržovali pozitivní vztahy v pracovní oblasti a v obchodě a jiní žili v oboustranně podnětném česko-německém prostředí kulturního a soukromého života.

Nejaktivnější německé literární hnutí, které udržovalo dobré vztahy se zástupci české kultury byl tzv. „Pražský kruh“ (Der Prager Kreis). Hlavní autoritou této skupiny byl novinář a spisovatel Max Brod. Tento kruh patřil k širšímu literárnímu hnutí – „Pražská německá literatura“.

Max Brod se pokusil sepsat stručnou historii tohoto literárního hnutí v knize vzpomínek *Pražský kruh* (Der Prager Kreis), ve které popisuje také starší generace autorů, kteří se začlenili do česko-německých kulturních vztahů.

Brod hovoří o pražském klubu „Concordia“, jehož členové byli považováni za epigony klasiky – byli to autoři jako Friedrich Adler, Hugo Salus a básník a kritik Emil Faktor.

„Pražský kruh“ Brod dělí na tzv. „užší Pražský kruh“ a „širší Pražský kruh“. Předchůdci „užšího Pražského kruhu“ byli členové uskupení, zvaného „Mladá Praha“ (Jung Prag) nebo tzv. „Noví romantici“ – např. Paul Leppin a Oskar Wiener. K členům této skupiny patřil mladý Rainer Maria Rilke a pozdní Gustav Meyrink.

K „užšímu Pražskému kruhu“ patřil Franz Kafka, Felix Weltsch, Oskar Baum a Max Brod. Po Kafkově smrti v roce 1924 se stal členem této skupiny Ludwig Winder.

„Užší Pražský kruh“ nebyl jen zvláštním klubem svého druhu, udržoval těsné vztahy s jinými skupinami a hnutími duchovního a intelektuálního života v Praze. Následovníky tzv. „širšího pražského kruhu“ byli Franz Werfel a Willy Haas, členové tzv. „Mladšího kruhu“.

Tyto dva kruhy udržovaly vztahy se sionistickým kroužkem, jehož následovníci byli Hugo Bergmann, Robert Weltsch, Hans Kohn, Viktor Kellner, Oskar Epstein a Ernst Weiss, který pocházel z Moravy.

Důležitá byla také spolupráce těchto uskupení s dvěma pražskými německými deníky – liberálním *Prager Tagblatt* (Pražský deník) a *Bohemia*, která byla rovněž liberální, ale zaměřovala se na nácionálně orientované čtenáře. Později začal vycházet třetí německy psaný deník, podporovaný českou vládou, *Prager Presse* (Pražský tisk).

**Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě
budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v
Olomouci**

Stručný přehled nejdůležitějších pražských německých autorů

Gustav Meyrink, (1868–1932)

je pseudonym německy píšícího autora Gustava Meyera, který se proslavil okultně zaměřenou literaturou. Narodil se ve Vídni, ale přesídlil s rodinou do Prahy, kde rodina z matčiny strany vlastnila bankovní dům. V 90. letech se stal Meyrink členem theosofické lóže „Modrá hvězda“ a praktikoval s jejími členy různé okultní disciplíny. Tento autor přeložil spis *Nature's Finer Forces* (Jemné síly přírody) autora jménem Rama Prasad, který se stal jedním z prvních děl, které představilo tantru laické západní společnosti. Meyrinkovy texty často tematizují fantaskno a okultismus a odkazují na díla E. T. A. Hoffmanna, E. A. Poea a F. Kafku. Jeho nejznámějším titulem je román *Golem* (Der Golem), který zpracovává pražskou legendu o Golemovi, mystickým monstrem, které bylo údajně stvořeno pražským Rabbim Judahem Loewem v 17. stol.

Rainer Maria Rilke, (1875–1926)

se narodil v Praze, kde prožil neveselé dětství a rodiče ho poslali proti jeho vůli na vojenskou školu. Poté navštěvoval vojenskou akademii v St. Gallen a v Hranicích na Moravě. Na cestě po Rusku se setkal s L. N. Tolstojem. Žil v německé umělecké komunitě Worpswede, kde se seznámil a později oženil s výtvarnicí Clarou Westhoff, která byla žačkou francouzského sochaře Augusta Rodina. Rilke se s ním také seznámil a stal se jeho tajemníkem. Proslavil se hlavně lyrikou – sbírkami (*Das Stundenbuch*) a *Elegie z Duina* (*Duineser Elegien*).

Max Brod, (1884–1968)

se narodil v Praze v dobře situované židovské bankéřské rodině. Je známý především jako blízký Kafkův přítel a jako první editor jeho spisů, které podle jejich autora měly být zničeny. Brod ovšem napsal poměrně mnoho velmi dobrých románů s prvky fantasknosti, mysticismu, erotiky a historie – např. *Cesta Tycha de Brahe k bohu* (*Tycho Brahes Weg zu Gott*), *Říše*

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

lásky (Zauberreich der Liebe). Důležitá byla Brodova činnost redaktorská a recenzentská pro deník *Prager Tagblatt*. Byl také jedním z nejdůležitějších zprostředkovatelů mezi německou a českou kulturou v Čechách. Inicioval překlad českých autorů do německého jazyka (Petr Bezruč, Jaroslav Hašek, Karel Čapek, Otokar Březina) a také překlady libret oper Bedřicha Smetany a Leoše Janáčka. Účastnil se také setkání tzv. „pátečníků“.

Franz Kafka, (1883–1924)

se narodil v Praze v rodině zámožného židovského obchodníka a je považován za nejvýraznějšího představitele expresionismu. Ve svých povídkách *V kárném táboře* (In der Strafkolonie), *Proměna* (Die Verwandlung) *Der Brief an den Vater* (Dopis otci) a románových fragmentech *Der Process* (Proces), *Das Schloss* (Zámek), *Der Verschollene* (Zmizelý, Amerika) tematizuje odcizení, byrokratické praktiky a principy totalitárních společností. Mnoho textů rovněž zahrnuje silné biografické prvky. Vedle přátelství s M. Brodem a F. Werflem ho velmi ovlivnil vztah s Milenou Jesenskou, byť si s ní jen dopisoval. Jesenská přeložila několik jeho povídek do českého jazyka.

Franz Werfel, (1890–1945)

se narodil v Praze v židovské obchodnické rodině. Za 1. sv. války strávil několik let na ruské frontě. Přátelil se s M. Brodem, F. Kafkou a patřil do „širšího Pražského kruhu“. Působil ve své době ve významném lipském nakladatelství Kurta Wolffa, které vydávalo známé i začínající česky a německy píšící autory. Werfel se podílel na expresionistické edici *Der jüngste Tag* (Poslední soud). Po vypuknutí 2. sv. války odešel do Exilu do USA. Byl úspěšný jako lyrik (*Der Weltfreund*) i jako prozaik *Čtyřicet dní Musy Dagh* (Die vierzig Tage des Musa Dagh), *Píseň o Bernardetě* (Das Lied von Bernardette).

Egon Erwin Kisch, (1885–1948)

pražský rodák, novinář a komunista, který se účastnil revolučních bojů ve Vídni v roce 1918 a v Berlíně spoluorganizoval uskupení Kominterny. Působil v deníku *Prager Tagblatt* a *Bohemia*. Proslavil se hlavně jako reportér se silně levicovým zaměřením sbírkami *Zuřivý reportér* (Der rasende Reporter), *Tajná Čína* (China geheim), *Pražská dobrodružství* (Die Abenteuer in Prag). Byl obviněn z účasti na zapálení Říšského sněmu a uvězněn, poté propuštěn do Československa. Zúčastnil se občanské války ve Španělsku a zbytek války prožil v exilu v Mexiku.

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

Úvod – Moravská německá literatura

Na Moravě, východní části Českých zemí také žilo německy mluvící obyvatelstvo. Regionálně můžeme tuto oblast rozdělit na severní část (Ostrava), střední (Olomouc) a jižní (Brno). Moravští němečtí autoři udržovali tradici kulturních vazeb na vídeňské autory a stejně tak na literáty z jiných rakouských kulturních center. Existovaly dva důvody, pro tuto orientaci – zeměpisná poloha a společné kulturní dědictví Rakouska-Uherska.

Také v Ostravě a v Olomouci se vyvíjelo bohaté kulturní české a německé prostředí. Hlavními centry uměleckého dění však, vzledem k výše zmíněným okolnostem, byly Brno a Vídeň.

Maria von Ebner-Eschenbach, Karl Postl, Alois Jeitteles, a Leonard Knoll patří k moravským německým autorům 19. stol.

K mladší generaci autorů moravské německé literatury, kteří vytvořili svá díla v první polovině 20. stol. patří Robert Musil, Phillip Langmann, Richard von Schaukal, Karl Maria Klob, Franz Spunda, Gertruda Groag, Vlatimil Artur Polák a Erica Pedretti.

Stručný přehled nejdůležitějších moravských německých autorů

Maria von Ebner-Eschenbach, (1830–1916)

přední rakouská autorka, která se narodila jako hraběnka Dubská na zámku ve Zdislavicích u Kroměříže. Žila střídavě ve Vídni a na Moravě, kde si všímala života prostých venkovských obyvatel. Tito byli aktéry jejích povídek (Dorf- und Schlossgeschichten). Seznámila se také

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

s místními pověstmi a folklórem. Psala rovněž divadelní hry a realistické romány. V roce 1900 získala čestný doktorát na Vídeňské univerzitě jako první žena.

Alois Isidor Jeitteles, (1794–1858)

byl rakouský lékař, novinář a spisovatel. Zasloužil se o vymýcení cholery v letech 1831 a 1836. Od roku 1848 až do své smrti byl hlavním redaktorem brněnského deníku *Brünner Zeitung*. Se svým bratrancem Ignazem vydával židovský týdeník *Siona*. Známa je jeho sbírka

básní *Vzdálené milence* (An die ferne Geliebte), kterou v roce 1816 zhudebnil L. v. Beethoven. Není však známo, zda byly tyto verše psány přímo pro skladatele nebo, zda tento na ně náhodně narazil. Jeitteles napsal po skladatelově smrti báseň *Beethovenův pohřeb* (Beethovens Begräbnis).

Robert Musil, (1880–1942)

jeden z nejvýznamnějších autorů minulého století. Navštěvoval vojenskou akademii v Hranicích na Moravě a své zkušenosti s tvrdou disciplínou zpracoval v životopisně laděné novele *Zmatky chovance Törlese* (Die Verwirrungen des jungen Törleß). Poté studoval na Vysokém učení technickém v Brně. Ve svém jediném románu, který byl označen za nejdůležitější knihu 20. stol. psanou německy, tematizuje vliv moderní doby a techniky na člověka, který žije v neustále měnícím se světě.

Phillip Langmann, (1862–1931)

se narodil v Brně a byl úředníkem v tamní pojišťovací společnosti. Později se stal profesionálním autorem a psal naturalistická dramata a prózu s důrazem na sociální témata. Proslavil se dramaty *Bartel Turaser* a *Die vier Gewinner*.

Richard Schaukal, (1874–1942)

narodil se v Brně, ve Vídni vystudoval práva a nakonec se tam stal ministerským sekčním radou, který byl povýšen do šlechtického stavu. Brzy nato se stal profesionálním autorem, kritikem a překladatelem. Udržoval intenzivní kontakty s předními literáty (Arthur Schnitzler,

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

Thomas a Heinrich Mannové, Rainer Maria Rilke, Hermann Hesse, Karl Kraus, Max Brod, Bertha von Suttner, Marie von Ebner-Eschenbach). Napsal přes 75 děl – básní a próz. Jeho nejznámější prózou je *Leben und Meinungen des Herrn Andreas von Balthesser eines Dandy und Dilettanten*, ve které autor popisuje život dandyho v glosách, dialozích, dopisech a aforismech.

Joseph Leonhard Knoll, (1775–1841)

narodil se v Králíkách a působil jako profesor historie na univerzitách v Krakově, Olomouci, Praze a jako rektor na Vídeňské univerzitě. Byl českým vlastencem a vedoucím tzv. Básnické olomoucké školy. Psal poezii a eseje o historii. Členy Básnické olomoucké školy byli Michael Franz von Canaval, Josef C. von Wieser a Andreas Ludwig Jeitteles.

Michael Franz von Canaval, (1798–1868)

byl rektorem univerzity v Olomouci a českým vlastencem. Ve svých básních zpracovává témata z dějin Moravy – např. *Jaroslav von Sternberg*.

Joseph C. von Wieser, (1813–1886)

narodil se v Brně, studoval práva v Olomouci a patřil k mladší generaci Básnické olomoucké školy. Psal hlavně básně, ve kterých akcentoval moravský lokální patriotismus. Podporoval mírové soužití germánských a slovanských etnik. Významná je jeho sbírka básní *Welehrad*, ve které tematizuje milénium byzantské misie na Moravě.

Aaron (Andreas) Ludwig Joseph Jeitteles, (1799–1878)

lékař, básník a spisovatel, narozený v Praze. Po studijích v Praze a ve Vídni konvertoval ke katolicismu. Působil jako profesor anatomie na Vídeňské univerzitě a později vedl katedru chirurgie na olomoucké univerzitě. V roce 1848 se aktivně účastnil revolučního hnutí, vydával časopis *Neue Zeit* (Nový čas), stal se zástupcem Olomoucka v revolučním sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem. Psal hlavně poezii a některé básně zhudebnil L. v. Beethoven. Ve své lyrice tematizoval humanitu, spravedlnost a svobodu. Hymnus *Hus a Jeroným Pražský* obsahuje kritiku obskurnosti katolické církve.

Karl Maria Klob, (1873–1932)

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

se narodil v Olomouci a většinu života strávil ve Vídni. Jeho nejvýznamnějším dramatem je *Der Uhrmacher von Olmütz*, ve kterém zpracovává místní legendu o orloji a jeho tvůrci Antonu Pohlovi. Umělec je hlavní postavou také ve hře *Die Wunderorgel*. V dramatech *Christian Schubart* a *Karl Eugen* se autor zabývá autentickými historickými osobnostmi.

Franz Spunda, (1890–1963)

se narodil v Olomouci. Působil jako středoškolský profesor v Moravské Ostravě a ve Vídni. Zabýval se také alchimií, mysticismem a mnohokrát navštívil Řecko a oblasti Dálného východu. Psal mystické a historické romány v podobném stylu jako Gustav Meyrink a Leo

Perutz. K nejznámějším patří *Griechische Reise*, *Baphomet. Ein alchimistischer Roman* a *Der Herr vom Hradschin. Roman Kaiser Karls IV.*

Lilli Recht, (1900–?)

vystudovala obchodní školu v Olomouci a pracovala jako úřednice. Identifikovala se s typem emancipované ženy. Jako Židovka uprchla před nacismem do Itálie, kde však byla z rasových důvodů uvězněna. Válku přežila a usadila se v Neapoli, později v Potenze. Je autorkou patrně jedné sbírky poezie *Ziellose Wege*.

Gertrud Groag, (1889–1979)

se narodila v Zábřehu na Moravě. V roce 1943 byla pro svůj židovský původ s celou rodinou internována v Terezíně. Válku přežila a během ní napsala sbírku poezie *Lieder einer Krankenschwester*.

Paul Engelmann, (1889–1965)

se narodil v Olomouci. Byl jedním z prvních žáků Adolfa Loose, osobním tajemníkem Karla Krause a přítelem Ludwiga Wittgensteina. S Wittgensteinem se seznámil, když tento sloužil u dělostřelecké posádky rakousko-uherské armády v Olomouci. Diskutovali spolu o Wittgensteinově budoucím díle *Tractatus-Logico-Philosophicus*. Vedle architektonické tvorby napsal Engelmann mnoho textů o psychologii, filosofii, kultuře a společnosti.

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

Engelmann pořádal s bratrem Peterem a sestrou Annou pravidelná setkání Gertrudy Groagové, jejího bratra architekta Jacquesa, spisovatele a Maxe Zweiga, bratrance Stefana Zweiga. Četli společně poezii, hráli divadlo a diskutovali o moderním umění a společnosti.

Ernst Weiß, (1882–1940)

se narodil v Brně, vystudoval medicínu a jako lékař působil v Bernu, Berlíně a ve Vídni u profesora Julia Schnitzlera, otce rakouského autora Arthura Schnitzlera. Jeho nejvýznamnějším dílem je román *Der Augenzeuge*, který byl dokončen v roce 1938 a obsahuje otevřenou kritiku Adolfa Hitlera a národního socialismu. Autor odešel do exilu do Paříže, kde spáchal v den vstupu německých vojsk do města 14. 6. 1940 sebevraždu.

Vlastimil Artur Polák, (1914–1990)

se narodil v Úsově. Byl básníkem a spisovatelem a jako jeden z mála členů úsovské židovské obce přežil koncentrační tábor. Ve svých dílech se zaměřoval na humanismus a kritiku nacionalismu. Jeho nejznámější sbírkou básní je *Die Stadt der schwarzen Tore* (Město černých bran) z let 1938–1947. V této sbírce popisuje život za okupace, literární portréty lidí z transportů, poměry v Terezíně a myšlenky o lásce a míru. Po válce byl vyznamenán za protifašistický odboj. Sbírkou veršů *Uhaslý svícen* (Der erloschene Leuchter) vyšla roku 1975 ve Vídni a v roce 2003 v česko-německém vydání. Autor také sbíral židovské pohádky z Úsova, které vyšly v roce 1996 pod titulem *Bílá paní z ghetta*. Polák psal před válkou satirické články proti místním nacistům pro časopis *Distel* (Trn), který vydával s českými a německými přáteli v Úsově. Po roce 1945 žil a pracoval v Olomouci jako poštovní úředník a jeho paní Olga přeložila většinu jeho básní do českého jazyka. Artur Polák byl posledním německy píšícím autorem v Olomouci.

Ilse Tielsch, (1929)

narodila se v Hustopečích a v dubnu 1945 uprchla do Vídně. Získala doktorát z žurnalistiky a germanistiky na Vídeňské univerzitě. Od roku 1964 působí jako profesionální spisovatelka a napsala více než dvanáct románů – nejznámější je patrně *Die Ahnenpyramide*. Napsala také řadu esejů a rozhlasových her. Hlavním tématem jejich děl je vysídlení Němců a Rakušanů po 2. sv. válce.

Studijní text k projektu

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

Erica Pedretti, (1930)

se narodila jako Erica Schefter v německy mluvící rodině ve Šternberku u Olomouce. Uprchla než přišli Sověti s Červeným křížem k tetě do Švýcarska. Poté co se rodina postupně znovu sešla, emigrovala do USA v roce 1950. Erica se vrátila o dva roky později do Švýcarska a vdala se za malíře a sochaře Giana Pedrettiho. Po narození svého posledního (pátého) dítěte začala psát. Nejznámější je její román *Nechte být paní s Smrti* (Engste Heimat), ve kterém vzpomíná na své harmonické dětství na Moravě a také na traumata, spojené se ztrátou vlasti.

Studijní a doporučená literatura

Brod, Max *Pražský kruh*, Praha 1993.

Brod, Max *Život plný bojů*, Praha 1994.

Václavek, Ludvík *Stati o německé literatuře vzniklé v českých zemích*, Olomouc 1991.

Václavek, Ludvík *Literatura v německém jazyce od naturalismu po expresionismus*, Olomouc 1991.

Václavek, Ludvík *Literatura v německém jazyce 1914–1945*, Olomouc 1992.

Widmer, Ernest- Wiesner, Herbert *Pražská německá literatura*, Praha 1995.

Serke, Jürgen *Böhmische Dörfer. Putování opuštěnou literární krajinou*, Praha 2001.

Fialová-Fürstová, Ingeborg- Krappmann, Jörg *Lexikon deutschmährischer Autoren*, Olomouc, 2003, 2006.

Studijní text k projektu

**Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě
budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v
Olomouci**

Fialová-Fürstová, Ingeborg *Kurze Geschichte der deutschmährischen Literatur*, Olomouc 2011.

Krappmann, Jörg *Allerhand Übergänge. Interkulturelle Analysen der regionalen Literatur in Böhmen und Mähren sowie der deutschen Literatur in Prag (1890-1918)*, Bielefeld 2013.

Fialová-Fürstová, Ingeborg *Prager deutsche, deutschböhmisches und deutschmährische Literatur: eine Neubestimmung*, Olomouc 2014.

Becher, Peter; Höhne, Steffen; Krappmann, Jörg und Weinberg, Manfred *Handbuch der deutschen Literatur Prags und der Böhmisches Länder*, Stuttgart 2017.

Fialová-Fürstová, Ingeborg *O německy psané literatuře pražské, moravské a židovské*, Olomouc 2017.

Studijní text k projektu

**Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě
budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v
Olomouci**